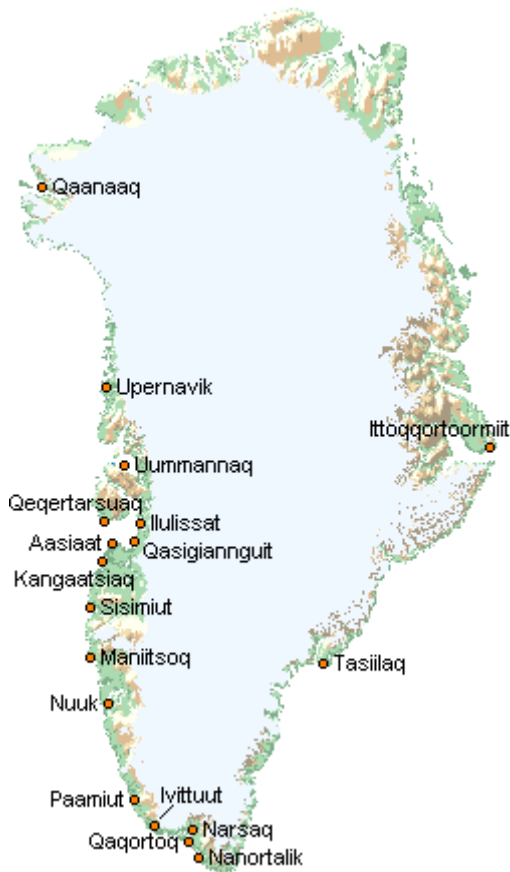

Grónsko na prahu nové éry

ZDENĚK LYČKA

Grónsko v příštím roce oslaví třicet let od zavedení samosprávy, jejíž model by mohl být příkladem řešení problémů etnických menšin kdekoliv na světě. Dobře fungující moderní systém zajišťuje grónským občanům bezplatné vzdělání, zdravotní péči, podporu v nezaměstnanosti, starobní důchod a jiné vymoženosti, přičemž téměř všechny vnitřní záležitosti spravují volení grónští politikové a úředníci.

Mapa Grónska: Grønlands Hjemmestyre, <http://dk.nanoq.gl/>

Dánský název *Grønland* pochází z doby vikingů a znamená „zelená země“, protože jižní pobřeží ostrova je během léta zelené. Původními obyvateli jsou Eskymáci (Inuité), z nichž první přišli do Grónska kolem roku 2500 př. n. l. z Asie přes kanadské ledovce. Přímými předky dnešních Grónanů jsou *Thuleové*, kteří přišli do země kolem roku 1000 n. l. Kolem roku 875 ostrov objevil viking Gunnbjørn Ulfsson. Od roku 982 se v Grónsku začali usídlovat první Evropané, kteří sem připluli z Islandu. Od počátku 18. století (1721) přicházeli do země dánští obchodníci a misionáři.

V polovině dvacátých let 20. století začali o Grónsko usilovat Norové. Vazba mezi Norskem a Grónskem, datující se od vikinské éry, skončila v roce 1814, kdy v důsledku napoleonských válek přestalo být Norsko spojeno s Dánskem a připadlo Švédsku. Dánsko své pozice v Grónsku upevnilo koncem první světové války v souvislosti s prodejem Panenských ostrovů Spojeným státům americkým. Krátce po skončení války vznikl mezi Dány a Nory závažný spor o nadvládu nad východním pobřežím Grónska, který byl předán k rozhodnutí

Stálému dvoru mezinárodní spravedlnosti v Haagu. Rozsudek vynesený v roce 1933 potvrdil dánská práva a norské nároky zamítl. Nemalou zásluhu na tomto výsledku měl i legendární dánsko-grónský polární badatel Knud Rasmussen.

Německá okupace Dánska během druhé světové války způsobila přerušení veškerých styků ostrova s původní vlastí. Grónsko navázalo kontakty s Washingtonem, který mu poskytl ochranu. V letech 1951–52 byla v Thule na severozápadě země zřízena americká vojenská základna, jejíž přebudovaný radarový systém dnes slouží jako část protiraketové obrany USA a NATO. Roku 1953 přestalo být Grónsko dánskou kolonií, již bylo od roku 1721, a stalo se integrální součástí Říšského společenství (Dánsko, Faerské ostrovy, Grónsko), od roku 1979 je samosprávné. Již více než dvacet let není členem Evropské unie.

Samospráva a mezinárodní vztahy

Na rozloze 2,2 milionů čtverečních kilometrů, z níž pouze 15 procent není pokryto věčným sněhem a ledem, žije 57 tisíc obyvatel, většinou na jihu a jihozápadě Grónska. Asi šestina z nich jsou Dánové, většinovým obyvatelstvem jsou Inuité. Země je administrativně rozdělena na tři kraje – Západní, Severní a Východní Grónsko – a 18 obcí, z nichž největší je hlavní město Nuuk (14 tisíc obyvatel). Původní obyvatelé Grónska mají asijské rysy a v důsledku tvrdých přírodních podmínek a extrémně chladného podnebí jsou menší než Evropané, mají kratší údy a rychlejší krevní oběh. Neříkají si Eskymáci, jak je pojmenoval okolní svět, neboť jim toto slovo zní pejorativně. Pojem *Eskymák* zavedl počátkem 17. století jezuitský misionář Biard, který v jednom ze svých vyprávění napsal, že Indiáni kmene Wasnebaki označují lidi na severu slovem *eskimausik*, to znamená „ti, co jedí syrové maso“. Grónané sami sebe nazývají *inuit* (plurál od výrazu *inuk* – *člověk*). Svůj ostrov nazvali *Země lidí*, z čehož se později vyvinul dnešní název *Kalaallit Nunaat* – *Země Grónanů*.

V jednokomorovém dánském parlamentu (*Folketingu*) zastupují Grónsko od roku 1953 dva poslanci volení na čtyři roky. Oficiálním zástupcem Dánského království je *Vysoký komisař (Rigsombudsmanden)* jmenovaný královnou. V roce 1979 získalo Grónsko v rámci říšské konstituční monarchie samosprávu a od roku 1985 má vlastní červenobílou vlajku, která symbolizuje ledovce a vycházející a zapadající slunce. Národním svátkem je 21. červen (nejdelší den v roce) a národnímu znaku vévodí lední medvěd.

V Grónsku působí tři hlavní politické strany: *Siumut* („vpřed“, umírněná sociálnědemokratická strana, v současnosti nejsilnější politická síla, prosazující širokou autonomii v rámci Dánska), *Inuit Ataqatigiit* („inuitské společenství“, požadující úplnou nezávislost na Dánsku) a *Atassut* („sounáležitost“, liberální strana, která je pro pokračování úzkých vztahů s Dánskem).

V roce 1985 Grónsko na základě referenda vystoupilo z Evropských společenství, jejichž součástí bylo spolu s Dánskem od roku 1973. Má svého diplomatického zástupce na dánské královské ambasádě v Bruselu a Ottawě. Je členem řady mezinárodních institucí; účastní se jednání Severské rady ministrů a působí mj. v rámci mezinárodní organizace Inuitská cirkumpolární konference (ICC), která rozvíjí spolupráci v oblasti Arktidy a zasloužila se o založení Arktické rady, zaměřené na regionální spolupráci zejména v otázkách životního prostředí (Rusko, Kanada, USA, Island, Dánsko/Grónsko, Švédsko, Norsko, Finsko). Grónsko udržuje styky s mnoha dalšími organizacemi majícími na zřeteli práva původních obyvatel, např. Sámskou radou.

Grónská samospráva se postupně stala modelem pro další arktické národy. Zákonodárná moc přísluší jednokomorovému parlamentu (*Landstingu*), který tvoří 31 poslanců se čtyřletým funkčním obdobím. Jeho předsedkyní je Ruth Heilmannová, historicky první žena v této funkci. Nejvyšším představitelem grónské samosprávy je premiér zemské vlády (*Landsstyret*), předseda nejsilnější parlamentní strany *Siumut* Hans Enoksen. Vláda má

kromě premiéra šest ministrů. Zákonem o autonomii z roku 1978 byly stanoveny oblasti s možností postupného přechodu pravomocí na grónské instituce a volené orgány: řízení grónské samosprávy a obcí, daně a poplatky, církevní záležitosti, rybolov na grónském teritoriu, lov, zemědělství a chov sobů, údržba budov a územní plánování, zákonodárství týkající se obchodu a hospodářské soutěže (včetně činností restaurací a hotelů), pravidla týkající se alkoholických nápojů a otvírací doby v obchodech, sociální a pracovní záležitosti, vzdělávání (včetně odborného školství) a kultura, vztahy v oblasti hospodářství a zaměstnanosti, zdravotnictví, pronájmy a bydlení, zásobování, vnitrostátní doprava osob a zboží a ochrana životního prostředí. V kompetenci dánského státu zůstaly všechny ostatní nevyjmenované oblasti (se zdůrazněním jednoty říše a jejích vztahů se zahraničím).

Na přelomu let 1999-2000 vytvořila grónská vláda přípravnou komisi k posouzení funkčnosti stávajícího modelu autonomie a v roce 2004 byla za tímto účelem ustavena Grónsko-dánská komise pro samosprávu. Šestnáctičlenná komise, jejíž členové byli rovným dílem jmenováni dánským a grónským parlamentem, ukončila činnost v dubnu 2008. Definovala možnosti dalšího rozšíření grónské samosprávy v rámci stávajícího postavení Grónska v říšské ústavě s výjimkou následujících oblastí: ústavní pořádek, zahraniční, obranná a bezpečnostní politika, nejvyšší soud, státní občanství, měna a finanční politika. Zároveň potvrdila právo grónského lidu stanovit míru své samostatnosti. Výsledky práce komise budou včleněny do příslušného zákona, který by měl vstoupit v platnost 21. června 2009. Grónsko již dnes – podobně jako druhá dánská samosprávná oblast Faerské ostrovy – může uzavírat bilaterální mezinárodní dohody v záležitostech týkajících se výhradně přenesených pravomocí, avšak na státní úrovni musí vždy vystupovat jménem dánského státu v čele s královnou Markétou II.

Stupeň grónské samosprávy je vskutku impozantní, přestože nositelem státní suverenity zůstává Dánské království, které je i nadále jediným subjektem mezinárodního práva.

Ekonomika Grónska

V Grónsku a dalších nehostinných severních oblastech zeměkoule nebylo nikdy snadné shánět potravu, která byla přírodními podmínkami limitována na několik druhů polární flóry (andělíka, šicha černá, morušky a další bobule), ptactva (bělokur, alka, potáplice, buňák, orel, sokol, krkavec, racek, sněžná sova, vrabec a drobní sezonní ptáci), teplokrevných savců (lední medvěd, sob, pižmoň, polární zajíc, liška, vlk apod.) či mořských živočichů (krevety, krabi, ryby, velryby, mroži, tuleni aj.).

Je nutno si uvědomit, že lov tuleňů, suchozemské zvěře, ale i velryb je pro značnou část inuitské populace dodnes tradičním způsobem obživy. Ulovená zvířata jsou plně zužitkována, včetně kůže, masa i vnitřností. Syrový tulení tuk (a velrybí kůže *mattak*) dodávají Inuitům potřebné vitamíny, zejména v zimních měsících. Tradiční kajak a ruční harpuna však dnes při lovu tuleňů i velryb ustoupily rychlým motorovým člunům a střelným zbraním a velrybí maso se občas prodává v supermarketech, což vyvolává nelibost Světové společnosti pro ochranu zvířat (Grónsko má výjimku ze světového moratoria na komerční lov velryb z roku 1986 ve výši 233 zvířat ročně; pokus říšského zástupce na výročním zasedání Mezinárodní velrybářské komise v Santiagu de Chile v červnu t. r. zvýšit grónskou kvótu o 10 kusů skončil neúspěšně). Ve velkých samoobsluhách si lze doplnit i chybějící vitamíny v podobě dovážené zeleniny a cizokrajného ovoce.

Rybolov a přidružená výroba zůstává nejdůležitějším zdrojem příjmů grónského hospodářství; v této branži pracuje na šest a půl tisíce osob (zbytek práceschopného obyvatelstva je zaměstnán ve veřejném sektoru a ve službách). 56 % vývozu (zejména do USA, Japonska, Norska, Thajska, Německa, Velké Británie, Dánska a na Island) tvoří

krevety, dalšími důležitými vývozními artikly jsou platýzi, krabi a tresky, ty však v důsledku klimatických změn z grónských pobřežních vod téměř vymizely. Grónské hospodářství je na rybolovu zcela závislé a výkyvy v cenách ryb na světovém trhu mají přímý dopad na životní úroveň. Většinu obchodu s rybími produkty realizuje akciová společnost *Royal Greenland A/S*, vlastněná Grónskou samosprávou. Podnikání je pro samosprávnou vládu zcela typickým jevem, neboť asi polovina grónského velkoobchodu i maloobchodu se realizuje prostřednictvím samosprávou ovládané společnosti *KNI (Kalaallit Niuerfiat, Grónský obchod)*.

Grónsko má velké zásoby nerostných surovin. Kromě uhlí, mramoru, zinku, olova, kryolitu, molybdenu, niobu, tantalu, uranu, železa, stříbra, zlata a diamantů byla v moři nedaleko Nuuku a ve východním Grónsku nedávno objevena ložiska ropy. Jednání Dánska a Grónska v rámci Komise pro samosprávu (viz výše) o vzájemných finančních poměrech týkajících se využívání nerostného bohatství na grónském území dospěla na jaře t. r. k dohodě, podle které i přes rostoucí využívání surovin v Grónsku bude Dánsko nadále přispívat do grónského rozpočtu dosavadními 3,2 mld DKK ročně; Grónsko naopak odvede Dánsku polovinu výnosu z těžby nerostného bohatství, a to až do výše ročního dánského příspěvku do grónského rozpočtu.

Výzkum klimatu

Již několik let pomáhají vědcům při zkoumání vývoje klimatu na zeměkouli vzorky z tisíce let starých ledovců, zejména v Antarktidě a v Grónsku. Projekt výzkumu ledovce v severním Grónsku (NGRIP - North Greenland Ice Core Project) byl zahájen roku 1996 za účelem analýzy tříkilometrového vzorku, vyvrtaného z pevninského ledovce. Projektu se účastní vědci z Dánska, Německa, Japonska, Švédska, Švýcarska, Francie, USA, Belgie a Islandu a sponzoruje ho především Dánská rada pro výzkum přírodních věd. Analýza vzorku přibližuje historii změny klimatu za posledních 200 tisíc let, zvláště v období oteplení mezi dvěma posledními dobami ledovými, kdy bylo v Grónsku a celé Evropě v průměru o několik stupňů tepleji než dnes. Mezidobí lze považovat za reakci přírody na eventuální oteplování v budoucnu, vyvolané skleníkovými plyny. Je proto velmi důležité zjistit, zda mezidobí bylo z hlediska klimatu stabilní, či nestabilní. Analýza odhalila prudké klimatické změny – na konci poslední doby ledové před zhruba 11 500 lety stouply průměrné teploty za méně než 40 let o cca 15 stupňů, což může být významné varování i pro naši současnost.

Grónský ledovec (pokrývající přibližně 1,8 milionu km²) je po Antarktickém ledovci druhý největší na světě. Po jeho roztátí by hladina světového oceánu stoupla o sedm metrů. Což nemusí být úplná utopie, neboť ledová masa kolem severního pólu se neustále scvrkává. Letos opět ustoupila na nejnižší úroveň za posledních 30 let, kdy se sbírají vědecká data o arktické kře. Odborníci se shodují na tom, že pokud bude lidstvo vypouštět do atmosféry stejné množství skleníkových plynů jako dosud, led v Arktidě úplně roztaje možná už za pět až 20 let, což je asi o půl století dříve, než předpokládala většina dosavadních klimatických modelů. Zřetelné snížení množství vypouštěných skleníkových plynů by podle odborníků mohlo klimatickou změnu pozdržet, v opačném případě dochází k následnému efektu: pokud led roztaje, slunce se od hladiny méně odráží a oceán absorbuje mnohem větší množství tepla, což ovlivňuje teplotu na celé zeměkouli. Ústup mořského ledu způsobuje prudké tání permafrostu v Grónsku, čímž se uvolňuje velké množství oxidu uhličitého, který je vázán v zemi, a také metanu, druhého z dvojice neškodlivějších „skleníkových“ plynů. Vědci se obávají, že pokud se z permafrostu uvolní obrovské množství CO₂ a metanu, globální oteplení se vymkne kontrole a nastane kruhová řetězová reakce: globální oteplení způsobí tání permafrostu, který uvolní skleníkové plyny, globální oteplení vzroste a způsobí tání větší části

permafrostu a tak dále. Zřejmě se to už děje, protože podle posledních zjištění obsah metanu v atmosféře poprvé od roku 1998 vzrostl, částečně zřejmě kvůli rostoucí industrializaci v Asii, ale především jako důsledek jeho uvolňování z permafrostu. V tomto směru si lidstvo musí uvědomit, že klimatické změny mohou nastat velmi rychle a globální oteplování může růst mnohem rychleji, než se dosud předpokládalo.

Tématem globálního oteplování se bude zabývat konference *Common Concern for the Arctic* v grónském Ilulissatu ve dnech 9.–11. září 2008, kterou pořádá švédské předsednictví Severské rady ministrů. Konference pouze potvrzuje obrovské nasazení severských zemí a zejména Dánska při přípravě kodaňského *Summitu OSN ke klimatickým změnám (Conference of the Parties under the United Nations' Climate Change Convention – COP 15)* v prosinci 2009.

Česko-grónské vztahy

Bilaterální vztahy mezi Českou republikou a Grónskem nejsou – k velké škodě obou stran – dosud příliš rozvinuté. Grónsko má vysoký ekonomický potenciál, který je však ve vzájemné relaci využit jen částečně a spíše na základě náhodných setkání na mezinárodních výstavách a veletrzích v dalších zemích. V této souvislosti připravují Velvyslanectví České republiky a CzechTrade v Kodani na září t. r. „České dny v Grónsku“ – sérii obchodních jednání a kulturně prezentačních akcí zaměřených na „zmapování“ a vzájemné poznání obou stran (český vývoz do Grónska se za období 2005-2007 téměř ztrojnásobil na současných 0,5 mil. eur – zejména lovecké zbraně a munice, textil, obuv, telekomunikační technika). Uskuteční se mj. jednání u kulatého stolu na Grónské radě pro obchod a řada individuálních obchodních setkání s místními firmami. Budou prezentovány památky UNESCO v České republice, tři české filmy a výstava ilustrací Martina Veliška k českému vydání Grónských mýtů a pověstí Knuda Rasmussena (Veliškovy kresby byly v menším měřítku, ale s velkým úspěchem prezentovány před několika lety v Grónském domě v Kodani a poté v Ålborgu). Tyto obchodně ekonomické a kulturně prezentační aktivity si kladou za cíl potvrdit zájem českých firem o spolupráci s grónskými partnery, navázat obchodní kontakty a zintenzivnit výměnu politických představitelů a odborníků; Grónsko má totiž v průběhu pěti let v plánu otevřít celkem sedm hlubinných dolů, z nichž dva jsou již v provozu, a chystá se postavit hliníkárnou.

Zdroje:

Busck, Steen – Poulsen, Henning (2007): Dějiny Dánska, Nakladatelství Lidové noviny 2007
Grønlands Hjemmestyre (2008): <http://dk.nanoq.gl/>
Grønlands Landsting (2008): <http://www.landstinget.gl/>
Grønlandsk-dansk selvstyrekommisjons betænkning om selvstyre i Grønland, Resumé 2008, http://www.dgl.gl/regler/dk/selvstyrebet_resume.php
Hjemmestyre i Grønland (2000), Danida – Udenrigsministeriet 2000
Rasmussen, Knud (2007): Grónské mýty a pověsti, Argo 2007 (druhé vydání)
Rasmussen, Rasmus Ole (2004): Greenland, Factsheet Denmark – Royal Danish Ministry of Foreign Affairs, leden 2004, <http://www.um.dk/en/servicemenu/Publications/FactSheets/Greenland.htm>
Zákon o Grónské samosprávě č. 577/1978, dánská verze: <http://www.stm.dk>
Zákon o uzavírání mezinárodních dohod grónskou vládou č. 577/2005, dánská verze: <http://www.stm.dk>
Publicistické články: Hospodářské noviny, Lidé a Země, Nové knihy, Severské listy

Zdeněk Lyčka je mimořádným a zplnomocněným velvyslancem České republiky v Dánském království.